

„Szkoła dla rodziców i wychowawców” w badaniach ewaluacyjnych

Marcin J. Sochocki

Do podstawowych przyczyn podejmowania przez dzieci i młodzież zachowań ryzykownych zalicza się niewłaściwe realizowanie przez rodzinę jej podstawowych funkcji odnoszących się do sfery socjalizacji i uczuć. Wśród czynników ryzyka wymienia się m. in. destabilizację życia rodzinnego (np. częste kłótnie), nieumiejętne wyznaczanie granic, niekonsekwencję rodziców, leseferyzm wychowawczy, zbyt surową dyscyplinę, tolerowanie bądź akceptowanie niewłaściwych zachowań dziecka. W przypadku głębokich dysfunkcji skuteczna interwencja profilaktyczna nie jest możliwa bez uwzględnienia sfery życia rodzinnego. W artykule omawiam wybrane wyniki badań ewaluacyjnych programu psychoedukacyjnego dla dorosłych „Szkoła dla rodziców i wychowawców”, który oddziaływanie profilaktyczne ogniskuje właśnie na budowaniu właściwych relacji pomiędzy dorosłymi a dziećmi. „Szkoła” należy do grupy programów rekomendowanych przez Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.

Czym jest „Szkoła”?

Program „Szkoły dla rodziców i wychowawców” powstał w oparciu o koncepcje Thomasa Gordona oraz Adele Faber i Elaine Mazlish. Autorką książki prezentującej program zajęć, przeznaczony dla osób prowadzących spotkania w ramach „Szkoły”, jest **Joanna Sakowska**.¹ Celem „Szkoły” jest wskazywanie sposobów budowania podmiotowych relacji (nie tylko) z dziećmi poprzez rozbudzenie autorefleksji na temat własnych postaw wychowawczych, naukę lepszego porozumiewania się, konstruktywnego wyznaczania i przestrzegania granic, rozpoznawania i wyrażania uczuć. Uczestnicy zajęć poznają sposoby motywowania dzieci do współdziałania, uwalniania ich od grania narzuconych ról, wspierania samodzielności oraz konstruktywnego rozwiązywania konfliktów.

Joanna Sakowska podkreśla, że „Szkoła” (...) nie tyle uczy nowych metod (...) czy technik (...), a raczej (...) uświadamia rodzicom i wychowawcom, że skuteczność wychowywania w znacznym stopniu zależy od osoby wychowującego, oznacza to, że aby zmienić dziecko, często należy zacząć od zmiany siebie.² Autorka zwraca także uwagę, że warunkiem skutecznego wychowania jest oparcie go na czytelnym systemie wartości, a „Szkoła” (...) pozwala na pogłębienie samoświadomości i refleksji na temat skuteczności określonych metod wychowawczych; ułatwia zakwestionowanie niektórych funkcjonujących stereotypów i mitów odnośnie (...) wychowania.²

W zajęciach „Szkoły” w zasadzie może brać udział każda dorosła osoba: nie ma znaczenia wiek i liczba dzieci w rodzinie, ani też poziom wykształcenia rodziców, dla realizacji treści warsztatów nie ma znaczenia ro-

dzaj problemów, z jakimi przychodzą rodzice – czy istnieją już pewne kłopoty wychowawcze, czy też rodzice przychodzą na zajęcia niejako profilaktycznie.³ Optymalna liczba tworzących grupę zajęciową to 12 osób.

Zajęcia w „Szkołe” składają się zazwyczaj na cykl 10 spotkań trwających każdorazowo od 3 do 4 godzin. Zajęcia mają charakter warsztatowy (odgrywanie scenek, dyskusje, wykonywanie zadań w podgrupach i in.) i zwykle odbywają się co tydzień. Uczestnicy wykonują także „prace domowe”, czyli wiedzę i umiejętności zdobywane w trakcie kolejnych spotkań wykorzystują w sferze życia prywatnego, a w przypadku pedagogów, także zawodowego. Niekiedy po zakończeniu cyklu zajęć powstają grupy wsparcia dla absolwentów.

Dla kandydatów na realizatorów warsztatów organizowane są odpowiednie kursy. Zajęcia „Szkoły” mogą prowadzić osoby

mające przygotowanie pedagogiczne lub psychologiczne. Od osób prowadzących oczekuje się umiejętności pracy z grupą.

„Szkoła” jest projektem o zasięgu ogólnopolskim, którego struktura organizacyjna jest w dużym stopniu zdecentralizowana. Wdrażaniem projektu zajmują się różne podmioty, z którymi współpracują realizatorzy. „Szkoła” znajduje się w ofercie kursów różnych instytucji zajmujących się szkoleniem, doradztwem czy świadczeniem innych form pomocy rodzicom (także przyszłym rodzicom, np. narzeczonym) oraz profesjonalistom pracującym z dziećmi i młodzieżą (nauczyciele, pedagodzy szkolni, itp.).

Badania

W drugiej połowie 2007 r. Ministerstwo Edukacji Narodowej sfinansowało ogólnopolską edycję „Szkoły”. W każdym województwie zorganizowano grupy warsztatowe (od kilku do kilkunastu). Koordynacją zajmowało się warszawskie Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej. Ubiegłoroczna edycja projektu stanowiła dobrą okazję do przeprowadzenia jakościowej i ilościowej ewaluacji. Była to także pierwsza edycja „Szkoły” o takim zasięgu, koordynowana przez jedną, centralną instytucję – MEN za pośrednictwem CMPP-P.

Badania ewaluacyjne miały zróżnicowany charakter, prowadziliśmy je wśród beneficjentów, realizatorów i liderów „Szkoły” z wykorzystaniem ankiet (audytoryjnych i internetowych), wywiadów pogłębionych i telefonicznych. Badając postawy wychowawcze uczestników zastosowaliśmy schemat pretest – posttest.

Prezentacja badań zostanie opublikowana w jednym z „Zeszytów Metodycznych” wydawanych przez CMPP-P. Poniżej przedstawiam wybrane wyniki uzyskane w trakcie realizacji pomiarów ankietowych w schemacie eksperymentalnym oraz wywiadów telefonicznych przeprowadzanych po zakończeniu zajęć z losową próbą beneficjentów.⁴ Prezentuję także niektóre rezultaty ankiet audytoryjnych, które beneficjenci wypełniali na zakończenie cyklu spotkań. O przeprowadzenie badań zwrócono się do realizatorów warsztatów (pretest) i koordynatorek wojewódzkich projektu (pomiar na zakończenie zajęć) oraz ewaluatorów zewnętrznych (wywiady telefoniczne).⁵

Kto brał udział w badaniu?

Największa grupa beneficjentów uczestniczyła w pomiarze przeprowadzonym na zakończenie zajęć – ankiety wypełniło 1824 osób. Wśród respondentów dominowały kobiety (91,4%).⁶ Rodzicami było 85,0% ankietowanych. Trzydziestolatkowie stanowili 48,9% próby, czterdziestolatkowie – 25,5%, dwudziestolatkowie – 18,1%, pięćdziesięcio- i sześćdziesięciolatkowie – 5,7%, jedna osoba (0,1%) miała sześnaście lat.⁷ Badani to głównie osoby z wykształceniem wyższym (63,5%), wykonujące zawód nauczyciela lub pedagoga (48,5%).

Uczestnicy pomiaru proszeni o ocenę sytuacji materialnej swojej rodziny najczęściej wskazywali odpowiedzi „dobra” lub „bardzo dobra” – 52,0%. Jako przeciętną ocenilo ją 44,4% badanych, a jako „złą” lub „bardzo złą” – 2,3%.⁸

Postawy wychowawcze

Podstawowe przesłanie „Szkoły” wyraziłem w postaci dziesięciu stwierdzeń, które poprawnie lub błędnie oddają założenia programowe. Beneficjenci dwukrotnie ustosunkowywali się do tych stwierdzeń. Po raz pierwszy przed warsztatami (pretest),

po raz drugi bezpośrednio po ich zakończeniu (posttest). Zaznaczając odpowiedź badani posługiwali się skalą od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało „całkowicie się nie zgadzam”, a 5 „całkowicie się zgadzam” (patrz tabela). Treść pytań i klucz odpowiedzi skonsultowałem z Joanną Sakowską.

W odniesieniu do wszystkich stwierdzeń testu odnotowano zmiany zgodne z przesłaniem „Szkoły”. W dziewięciu przypadkach różnice w średnich pomiędzy wynikami pretestu a posttestu można uznać za statystycznie istotne. Największe zmiany dotyczyły stwierdzenia „dziecko powinno bez dyskusji podporządkowywać się woli rodziców”, a najmniejsze uogólnienia – „jeśli rodzic przyzna się do błędu przed dzieckiem to istnieje duże ryzyko, że straci autorytet”.

Relacje z dziećmi i małżonkami

Zapytaliśmy beneficjentów o to czy pod wpływem zajęć zmieniło się coś w ich kontaktach z dziećmi (ankieta na zakończenie „Szkoły”). **Wyraźna większość ankietowanych (92,0%) udzieliła twierdzącej odpowiedzi („tak” lub „raczej tak”).** W kolejnym

Test postaw wychowawczych – średnie (skala: od 1 „całkowicie się nie zgadzam” do 5 „całkowicie się zgadzam”)

Stwierdzenia	Odpowiedź zgodna z przesłaniem „Szkoły”	Pomiar	N	Średnia	Różnica pomiędzy średnimi
Dziecko powinno bez dyskusji podporządkowywać się woli rodziców	1	pretest	1432	2,77	0,73***
		posttest		2,04	
Należy bezwarunkowo akceptować wszystkie uczucia dziecka	5	pretest	1442	3,83	-0,30***
		posttest		4,13	
Nie należy często chwalić dziecka, bo łatwo je w ten sposób rozpieścić	1	pretest	1442	2,01	0,12**
		posttest		1,89	
Stosowanie kar cielesnych przez nauczycieli w szkole jest dopuszczalne, jeśli wyrażą na to zgodę rodzice	1	pretest	1443	1,34	0,12***
		posttest		1,22	
Są dzieci w stosunku do których kary cielesne wydają się być jedyną skuteczną metodą wychowawczą	1	pretest	1441	1,78	0,34***
		posttest		1,44	
Stosowanie kar cielesnych wobec dzieci powinno być zabronione w każdej sytuacji	5	pretest	1436	3,37	-0,31***
		posttest		3,67	
Rodzice w każdej sytuacji powinni chronić dziecko przed popełnianiem błędów	1	pretest	1428	3,04	0,49***
		posttest		2,55	
Rodzice zawsze wiedzą lepiej niż dziecko co jest dla niego najlepsze	1	pretest	1435	2,74	0,59***
		posttest		2,15	
Jeśli rodzic przyzna się do błędu przed dzieckiem to istnieje duże ryzyko, że straci autorytet	1	pretest	1454	1,61	0,07*
		posttest		1,55	
To niedopuszczalne, aby dziecko kwestionowało wolę rodziców	1	pretest	1449	2,68	0,40***
		posttest		2,28	

Test t: *** p<0,000; ** p<0,004; * p<0,059

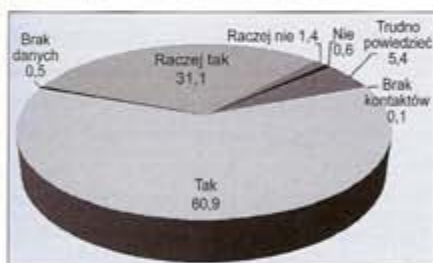
pytaniu (otwartym) poprosiliśmy o opisanie tych zmian. Trzy najczęściej pojawiające się kategorie odpowiedzi to: poprawa komunikacji, wzajemnych relacji (otwartość, szczerłość, bezpośredniość) – 55,7%, poprawa komunikacji dotycząca sfery emocjonalnej – 25,0% oraz wzrost empatii, lepsze rozumienie dziecka (zmiana perspektywy w postrzeganiu dziecka) – 23,6%.⁹

Podobne pytania zadaliśmy w odniesieniu do sfery kontaktów z mężem lub żoną (partnerem lub partnerką). **Tym razem odnotowaliśmy 49,8% twierdzących odpowiedzi.** Pierwsze trzy kategorie odpowiedzi to: poprawa komunikacji, wzajemnych relacji (otwartość, szczerłość, bezpośredniość) – 53,5%, lepsza kooperacja w wychowywaniu dziecka (dzieci), we wzajemnym współżyciu – 30,5%, poprawa komunikacji dotycząca sfery emocjonalnej – 19,5%.⁹

Ocena warsztatów

W trakcie wywiadów telefonicznych respondenci dokonywali ewaluacji różnych aspektów zajęć na skali od 1 do 5, gdzie 1

Czy pod wpływem zajęć zmieniło się coś w Pani/Pana kontaktach z Pani/Pana dzieckiem (dziećmi)? N=1550 (dane w proc.).

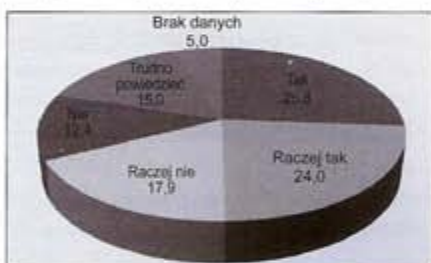

oznaczało ocenę „bardzo złą”, a 5 „bardzo dobrą”. **Komunikatywność, zrozumiałość oraz fachowe przygotowanie realizatorów warsztatów 99,5% badanych oceniło na co najmniej cztery. Nikt nie wskazał na jeden lub dwa. Także w innych kategoriach oceny dominowały piątki i czwórki:** przydatność zajęć ze względu na zdobycie nowych wiadomości – 94,5%; ogólna atrakcyjność zajęć – 97,7%.

W pomiarze ankietowym przeprowadzonym na zakończenie warsztatów poprosiliśmy respondentów o dokonanie podsumowującej oceny stopnia, w jakim spełniły się ich oczekiwania związane z udziałem w zajęciach. Badani posługiwali się siedmiostopniową skalą od „w ogóle” do „całkowicie”. **W opinii 66,4% ankietowanych udział w warsztatach spełnił ich oczekiwania całkowicie lub w bardzo dużym stopniu, z kolei 92,5% osób zadeklarowało, że „Szkoła” spełniła ich oczekiwania w co najmniej dużym stopniu.**

Sposób realizacji zajęć został bardzo wysoko oceniony przez uczestniczących w badaniach beneficjentów. Niemal wszyscy respon-

Czy pod wpływem zajęć zmieniło się coś w Pani/Pana kontaktach z mężem/żoną/partnerem/partnerką? N=1672 (dane w proc.).

Ogólna ocena zajęć – skala od 1 (ocena „bardzo zła”) do 5 (ocena „bardzo dobra”), N=567 (dane w proc.)

Oceniane aspekty zajęć	1	2	3	4	5	Trudno powiedzieć
Komunikatywność, zrozumiałość osób prowadzących	0,0	0,0	0,5	8,1	91,4	0,0
Fachowe przygotowanie osób prowadzących	0,0	0,0	0,5	7,9	91,5	0,0
Przydatność zajęć ze względu na zdobycie nowych wiadomości	0,2	0,9	4,1	18,5	76,0	0,4
Ogólna atrakcyjność zajęć	0,2	0,4	1,6	16,6	81,1	0,2

Ocena stopnia realizacji oczekiwań związanych z uczestnictwem w zajęciach, N=1824 (w proc.)

W ogóle	W bardzo małym	W małym	W średnim	W dużym	W bardzo dużym	Całkowicie	Brak danych
0,1	0,7	0,4	5,8	26,1	46,8	19,6	0,5

denci wystawili dwie najwyższe noty (nikt nie wskazał na którąś z dwóch najniższych ocen). Uczestnictwo w warsztatach prowadziło do zgodnych z przesłaniem „Szkoły” zmian w deklarowanych przez respondentów postawach wychowawczych. W odniesieniu do większości uwzględnionych w teście tematów zmiany te były istotne statystycznie i dotyczyły: stosowania kar cielesnych, budowania podmiotowej relacji z dzieckiem (respektowania autonomii), odpowiedzialności za dziecko, akceptowania jego uczuć oraz stosowania pochwał. Udział w zajęciach wiązał się z realizacją znaczącego zakresu potrzeb. Zdaniem wyraźnej większości respondentów, „Szkoła” była przydatna w rozwijaniu umiejętności wykorzystywanych w kontaktach z dziećmi. Liczna grupa badanych uznała także, iż uczestnictwo w warsztatach miało korzystny wpływ na relacje z małżonkiem (małżonką) lub partnerem życiowym (partnerką).

Zaprezentowane powyżej wyniki świadczą o profesjonalnej realizacji warsztatów, wskazują także na skuteczność oddziaływań „Szkoły”. W badaniach ewaluacyjnych ważne są jednak nie tylko oceny i zmiany rejestrowane „na gorąco” – bezpośrednio po zakończeniu projektu, ale także opinie i efekty odroczone. Dlatego w kolejnych badaniach, zaplanowanych na ten rok, sprawdzimy na ile odnotowane zmiany były trwałe. □

Autor jest socjologiem, zajmuje się m.in. prowadzeniem badań ewaluacyjnych i diagnostycznych.

¹ J. Sakowska, Szkoła dla rodziców i wychowawców: Materiały pomocnicze dla prowadzących zajęcia, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1999.

² Tamże, s. 9.

³ Tamże, s. 12.

⁴ Próba: losowa – warstwowa – proporcjonalna; kryteria warstwowania: województwo, miejsce zamieszkania, wykształcenie, płeć. Dobór próby – dr Marek Kloński.

⁵ Koordynacja projektu badań ewaluacyjnych: ewaluacja zewnętrzna – Agnieszka Górecka, ze strony CMPP-P – Maria Talar. Projekt i narzędzia konsultowano z Joanną Sakowską (CMPP-P). Autor artykułu był autorem i kierownikiem projektu badawczego.

⁶ Brak danych – 0,5%. Ze względu na zaokrąglenie danych procentowych mogą się one charakteryzować nieścisłością w ramach dziesiątych części całości.

⁷ Brak danych – 1,8%.

⁸ Trudno powiedzieć – 0,7%, brak danych – 0,7%.

⁹ Dane nie sumują się do 100%, gdyż było to pytanie otwarte. Podstawą procentowania była liczba respondentów, którzy udzielili twierdzącej odpowiedzi na pytanie filtrujące.